

Recenze a zprávy o literatuře

FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – PAVLÍČEK, Tomáš W. a kol.: *Kněžské identity v českých zemích (1820–1938)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017, 318 s. ISBN 978-80-7422-567-3.

Nabídka knižních titulů rozšířila v roce 2017 publikace, která se obrací k tématu v našich kruzích jedinečnému a téměř průkopnickému. Zorný úhel autorského kolektivu pod vedením brněnských historiků se zaměřil na oblast církevních dějin přelomu 19. a 20. století, čímž narušil monopol politických, hospodářských a sociálních dějin, aby poodhalil problematiku vývoje a formování kněžských identit v českých zemích. Lukáš Fasora, Jiří Hanuš a Tomáš W. Pavlíček jako redaktorský tým představují v podobě kolektivní monografie *Kněžské identity v českých zemích (1820–1938)* výsledky badatelského úsilí, jež podporováno Grantovou agenturou České republiky, probíhá paralelně na Masarykově ústavu, v Archivu Akademie věd České republiky a na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity.

Cenným výstupem kolektivního úsilí je především souhrnný úvod a závěr, v němž redaktoři předkládají čtenářům historický rámec událostí, přehled dosavadního bádání, včetně metodologického rozboru a komparaci výsledků bádání, k nimž jednotliví autoři následujících třinácti analýz dospěli. Zachycují fenomén kněžské identity v moderní éře jako samostatné téma historického výzkumu. Na základě výsledků výzkumu nabízí originální pohled na kněžskou identitu jako svébytný a významný historický jev, který by neměl být v rámci historického bádání moderních dějin opomíjen. Ačkoliv se problém identit v posledních desetiletích v historiografii objevuje, nevládne mezi historiky shoda v definování základních pojmů a v metodologii. Předkládaná monografie se nesnaží nalézt odpověď, ale zvědavého čtenáře odkazuje k patřičným zdrojům, např. KUČERA, Rudolf a kol.: *Identity v českých zemích 19. a 20. století: hledání a proměny* (2012); HANUŠ, Jiří a kol. „*Služebníci neužiteční*“: *kněžská identita v českých zemích ve 20. století* (2015); STORCHOVÁ, Lucie a kol.: *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě* (2014, zejm. s. 233–243). Záměrem autorského kolektivu je podložit problém kněžské identity jako sociologické, psychologické a filosofické

kategorie analýz písemných pramenů. Autoři se inspirovali zahraničním výzkumem, jehož závěry byly shrnuty v kolektivní monografii pod redakcí Hanse H. Hahna (*Stereotyp, Identität und Geschichte: Die Funktion von Stereotypen in gesellschaftlichen Diskursen (Mitteleuropa – Osteuropa /2002/)*).

Nebezpečí kolektivních monografií spočívající ve štěpení problému do dílčích okruhů či rozrůznosti metodologie a nedůslednosti vůči zadání tématu se pokusili autoři překlenout poměrně jasně a pevně strukturovaným zadáním analýzy jednotlivých problémových okruhů. Autoři se jim sice ne stejné intenzivně, ale důsledně nechávají vést, čímž vytváří dojem uceleně zpracované problematiky. Zvolený postup umožňuje, aby publikace předkládala do jisté míry sjednocující obraz otázek a metodických východisek zvolenému tématu. Důsledným dodržováním zadané osnovy vzniká vyvážená struktura jednotlivých témat a kapitol, jimž úvodní a závěrečné pojednání vytváří harmonický rámec. Monografie v tomto smyslu naplnila očekávání deklarovaná autory v úvodu a přináší na základě dostupných historických pramenů *prověření užitečnosti či využitelnosti kategorie identity v historickém výzkumu*, a to ve smyslu identity, kterou autoři pojímají jako *typ sounděžitosti s lidským společenstvím vymezený sebevědoměním člověka, čímž rozumí prožívání toho, čím jedinec je nebo se cítí být*.

Záměr autorského kolektivu přes různorodost badatelů udržet vnitřní kázeň a disciplínu, která by napomohla kolektivní monografii nabídnout ucelený pohled na problematiku kněžských identit, se podařilo naplnit prostřednictvím striktně dodržovaných čtyř okruhů tázání. Přesné vymezení problémů vytvořilo jasnou kostru tázání a poskytlo interpretační osu postupu práce jednotlivým autorům, čímž se záměr více méně podařilo uskutečnit. První okruh tázání tvoří okruh otázek týkající se identity jako projevu mocenské pozice. V této části biografie se zaměřují autoři na roli kněží ve společnosti, vědomí „poslání“ a jeho vazeb k církevní hierarchii na straně jedné a křesťanským idejím na straně druhé. Druhý okruh tázání spojuje zájem o identitu vytvářenou prostřednictvím vnitřních i vnějších bojů s „protivníky“. Identita rostoucí z konfrontace osobních postojů může být sou-

částí boje o roli církve ve společnosti, ale také osobní víry s nevěrou. Ve třetím okruhu zachycují biografie identitu jako zdroj mobilizace a motivace k lidskému jednání. V tomto kontextu sledují badatelé především naplnění kněžského poslání u jednotlivých osobností a snaží se poodhalit skutečnost, zda tento ideál je knězem nahlížen s kritickou distancí jako mýtus, anebo zda je s ním hluboce ztotožněn. Poslední okruh tvoří otázky po identitě jako výsledku očekávání druhých. Sledují možnosti komunikace kněží s jejich okolím, usilují osobnosti zařadit do širších skupin z hlediska sociálního, světonázorového, národnostního zařazení.

Základním předporozuměním třinácti analýz kněžských identit je tedy uchopení identity jako osobního a zároveň sociálního jevu, který zahrnuje v historickém kontextu možnost individuální volby, a to nejen jednotlivě, ale také proměnlivě v čase a prostoru. V tomto smyslu autoři sledují na příkladech jednotlivých osobností kněžské projevy sebepojetí, včetně reflexe okolím. Současně hledají v pramenech doklady zastávanych hodnot a sdílených podmínek, které pomáhaly spoluplytvářet souměřitelnost jednotlivce se skupinou. Autoři si všímají vnějších faktorů, které ovlivňovaly dospívání kněží, sledují proměny identity v průběhu dospělosti ve snaze dostat kněžskému poslání, případně roli, kterou knězi připisuje jeho okolí, úřad či očekávání nejen církevního společenství, ale i široké veřejnosti. V neposlední řadě výsledky bádání ukazují vliv proměn občanské společnosti. Autoři se shodují v předpokladu, že základ identitních proměn kněží tkví ve změně loajality ke společenství a jejímu vedení. Pozadí této proměny dotvářelo především vědomí osobní a skupinové identity ve vztahu my – oni, které vede k formování vlastních postojů a vytváření identity. Zúžení pohledu na identitu, konkrétně kněžskou, zohledňuje samozřejmě rovinu stavovskou a profesní, ale na straně druhé si je autorský kolektiv vědom i specifík, k nimž v první řadě patří vědomí následování Krista. V tomto smyslu se problém kněžské identity dostává do sféry kněžské spirituality, která může a nemusí být v pramenech postizitelná.

Ve všeobecné shodě autoři jednotlivých biografii popisují potřebu kněží přizpůsobit se změnám sociálního postavení, tlaku veřejné prestiže, snahám o ocenění jejich vzdělání či nárokům kladeným církevními autoritami. Při výběru kněžských osobností přihlížel autorský kolektiv nejen k osobním zájmům badatelů, ale také ke snaze vystihnout výběrem proměny identit generačně, národnostně, výkonem kněžského povolání v různých rolích (řeholní či světské, popř. diecézní

kněží) či postavení k autoritám světským i duchovním. Do určité míry výběr zohledňuje také vývoj a realizaci kněžské identity ve městě či na vesnici, přičemž hlavním problémem byl stav dochování písemných pramenů či odlišnost typů pramenů. Zajímavou reflexi poskytují analýzy ideálu kněze a především reflexe tohoto ideálu studenty bohosloví versus jejich osobní hledání ideálu v praxi. Závěry bádání v tomto smyslu shodně poukazují na skutečnost plurality kněžského ideálu v různých epochách 19. a 20. století. Jedním z negativních důsledků volby tohoto postupu je však vyhranění na analytické zpracování zvolených témat a nedůslednost postupu při zpracování biografii jednotlivých kněžských osobností.

Jádro kolektivní monografie tvoří třináct biogramů. Analýza zohledňující především problematiku kněžské identity na těchto třinácti příkladech ukázala několik typických znaků, které spojují kněžské osobnosti napříč časovým spektrem, a rovněž poukázala na řadu specifických identitních znaků. Závěrečná komparace umožnila výsledky aplikovat na základní škálu postojů kněží ke světu i vlastní identitě, opírající se o polarizaci sebevědomí na jedné straně a nejistoty s frustrací na straně druhé. V třináctičlenném souboru nechybí kněží různého postavení a několika generací. Oblast světské pastorace zastupuje smíchovský děkan Jan Pauly, za biskupy je přítomen českobudějovický Jan Valerián Jirsík, řeholníky vykresluje příběh redemptoristy Andrease Hamerleho, za teology je zmíněn Eduard Winter (profesor na Německé univerzitě v Praze, posléze v NDR), za politiky Bohumil Stašek (ústřední tajemník ČSL). Nechybí ani básník Jakub Deml. Autory medailonků zaujala jak identita osobní na příkladu otázky sebepojetí kněze a jeho reflexe okolím, tak identita sociální (souměřitelnost s farností, klérem či národem).

Z hlediska časového Jan Valerián Jirsík a Jan Zátka reprezentují tzv. předbřežnou generaci, která se především musela vyrovnat s dozvuky osvětenství a hledání nového vztahu mezi obnovujícím se rakouským státem a církví. Revoluční zvraty ve společnosti i většinové církvi a naděje vkládané do revoluce 1848 a konkordátu s církví v roce 1855 zachycují biogramy Beneše Metoda Kuldy, Antonína Lenze a Andrease Hamerleho. Následující generaci postihly obavy z vypovězení konkordátu a legislativní zásahy státu v letech 1861–1879. Oživení církevního života však v dané době provázela také silná pochybnost o konzervativní cestě, o čemž svědčí životní příběhy Ambrose Opitze, Karla Habersbergera či Františka Zapletala. Následující generaci kněží plně zasáhla krize moder-

nity (Jan Pauly, Jakub Deml) a poválečnou regeneraci katolicismu pro změnu doprovází rozpaky plynoucí z přilnutí k československému státu a demokracii (Emanuel Masák, Bohumil Stašek, Eduard Winter).

Autorský kolektiv se pokusil v předkládané monografii překročit časový rámeček obvyklé práce s biografickým materiálem. V tomto smyslu je záměr autorů velmi ambiciózní a vytváří z projektu originální počín, který jen těžce bude hledat paralely. Zároveň časový přesah přináší obvyklý problém s periodizací i vymezením mezníků v historii. To, co se jeví jako významné pro církevní dějiny, nemusí nutně být v moderní historiografii a v soudobé společnosti vnímáno jako klíčové, a naopak. Jak již bylo výše řečeno, problematické otázky přinášejí rovněž vymezení aspektů kněžské identity a pokusy o její typologizaci. V tomto smyslu skýtá monografie zajímavé srovnání se zahraničním výzkumem a typologií luterských kazatelů v díle Christopha Victora. Především nabízená komparace ukazuje na význam vzájemné vazby mezi kněžskou spiritualitou, mocenskou pozicí církve a očekáváním společnosti, které překračují konfesijní charakter církevních dějin v moderní době.

Závěry výzkumu však nelze chápat jako vyčerpávající, právě naopak. Záměrem autorů je poukázat na potřebu hlubšího výzkumu dané problematiky a vyzvat další badatele ke společnému bádání, které by předložené analýzy spíše mohlo považovat za jisté interpretační vodítko. Přes jistou torzovitost dosaďadního výzkumu závěry poukazují na silnou soudržnost kněžského stavu, která souvisí s formativním zážitkem, který si kněží vytváří a s nímž se ztotožňují v době svého vzdělávání v semináři. Významnou roli ve formování kněžské identity sehrává také vědomí autority církve jako nositelky řádu a tradic ve společnosti. Na základě předložených analýz se autoři závěrečně komparace přiklánějí k názoru, že společná výchova kněží v semináři měla výrazný podíl na církevním universalismu, který rychle odstranil národnostní i sociální rozdíly mezi bohoslovci po jejich nástupu do semináře. Společná výchova ovlivněná kněžským ideálem vytvářela představu potřebnosti jednotlivců pro církev. Vstup do praxe přinášel jisté vystrážlivění, v rámci něhož musel kazatel svou identitu opět hledat, a to nejen ve vztahu k sobě samému, ale také k církvi, obci, komunitě apod. Autoři myšlenku rozvíjejí do závěru, že právě tato skutečnost se odrážela v touze po spolkové životě, zakládání různých časopisů, vokálních souborů, včetně zvýšeného zájmu o řeholní život na počátku 20. století. Výzkum poukázal na klíčovou roli semináře ve formování kněžské identity, ale sou-

časně odhalil dva problémy, které s touto skutečností úzce souvisely. Ideál, k němuž byli kněží vychováni v semináři, se rychle vzdaloval od všeobecného očekávání a představy o knězi. Rovněž důraz na tradici a legitimitu církve a kněžského poslání narážel na rozvoj školství a vědy.

V tomto kontextu historické bádání zaměřené na identity rozšiřuje možnosti interpretace role výchovy a jejího významu při „hledání identity“ – schopnosti být sám sebou, která je spojována se snahou o seberealizaci.

Kolektivní monografie, přestože si klade za cíl přiblížit čtenáři problematiku kněžské identity, ukazuje na třináctičlenném výběru, že nezávisle na zúžení tématu či snaze o jeho historické rozvedení je téma identity spojeno s vědomím totožnosti. V tomto smyslu se téma kněžské identity v důsledku společenských změn přelomu 19. a 20. století stává doposud opomíjeným kritériem historického bádání a torzo historických biogramů poddhaluje pouze zlomek širokých možností, které k uchopení společenských procesů máme k dispozici. Identita jako jedna z kategorií mezioborového bádání současně nabízí historikovi nový úhel pohledu na historický pramen a jeho výpovědní možnosti. Pojetí identity jako pocitu ztotožnění a současné vymezení v rámci společnosti či komunity zahrnuje v rámci historického výzkumu i nové otázky směrem k moderní hermeneutice a jejímu pojetí „předporozumění“ psanému textu. Zdůrazňuje v historickém bádání otázku hodnot, kterým jedinec věří a na nichž zakládá smysl svého života (světonázor, osobní ideologie), neopomíjejí ani ztotožnění jedince s jeho životními rolemi a prožívání příslušnosti k větším nebo menším společenským celkům.

Knihu doplňují poznámky, seznam pramenů a literatury, seznam zkratk, seznam a zdroje vyobrazení, resumé a jmenný rejstřík.

Jana Grollová

MACHÁČEK, Michal: *Gustáv Husák*. Praha: Vyšehrad, 2017, 632 s. ISBN 978-80-7429-388-7.

Koncipování vědecké biografie patří bezesporu mezi nejnáročnější úkoly historikovy tvůrčí práce, jelikož autorovým cílem není pouze analýza, syntéza a interpretace historické faktografie, ale i psychologický profil historické osobnosti a její vývoj. Pokud se jedná o biografii kontroverzní osobnosti, u níž hodnocení její dějinné role vyvolává emotivní polemiky, vzrůstá tím interní i externí tlak na autora a jeho práci. Michal Macháček, jenž patří k mladší generaci českých historiků,

zajisté věděl, že koncipováním biografie posledního československého prezidenta éry státního socialismu a někdejšího generálního tajemníka ÚV KSČ Gustáva Husáka překračuje pověstný Rubikon. Autor, který patří ke *generaci pozdních Husákových dětí*, je již na rozdíl od historiků střední a starší generace zbaven paměťových vzorců na éru reálného socialismu, což jej lépe disponovalo k neutrální reflexi zbavené emocí a jednostranných hodnotových soudů. Je velmi pravděpodobné, že množství pamětníků z řad laiků, ale i publicistů a historiků bude Macháčkovu interpretaci hodnotit jako relativistickou či revizionistickou; tím však zpochybní metodologii historikovy práce a budou příliš akcentovat subjektivní přístup pamětníků k jakémukoli historické tematice.

Autor si v úvodu klade za cíl koncipovat Husákovu biografii neutrálním kritickým způsobem. V rámci metodologicko-teoretických východisek se vyrovnává mj. s postojem k postmoderním historiografickým trendům ve vztahu k analýze, kritice a interpretaci pramenů (dekonstrukce textu, negace pramenů aj.), které přijímá ambivalentně. Jeho přístup je striktně analytický.

Práce je přehledně strukturována, jednotlivé kapitoly jsou chronologicky limitovány parciálně podle standardní periodizace moderních a nejnovějších československých dějin a dílčím způsobem podle významných etap Husákovy života, což je pro biografie symptomatické. Sociálně znevýhodněné venkovské prostředí, z něhož Husák vzešel, ale i brzká smrt matky výrazně formovaly strukturu jeho osobnosti a hodnotovou orientaci. Pouze nadání jej disponovalo k úniku od kruté reality jeho rodiště, ke studiu a absolutoriu práv na Právnické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě. Již v období první republiky u něj dochází k transformaci levicového intelektuála v politického aktivistu, a to v neklidné Bratislavě zmiňované komplikovanými politickými a etnickými konflikty v předvečer druhé světové války. V období druhého globálního konfliktu zprvu osciloval mezi loajalitou k ilegálnímu vedení Komunistické strany Slovenska a pragmatickými kontakty s mocenskou garniturou Slovenského štátu, aby se v roce 1944 stal jedním z organizátorů Slovenského národního povstání. Po roce 1945 jeho politická kariéra rapidně vzrůstala (předseda Sboru pověřenců i jeden ze strůjců únorového puče na Slovensku). V roce 1954 se stal (se stigmatem buržoazního nacionalisty) jednou z mnoha obětí politických procesů tehdejšího mocenského systému. Pouze neochota k přiznání, resp. jeho odvolání, jej uchránila od rozsudku absolutního trestu. S verdiktem doživotního

odnětí svobody zmizel dočasně v propadlišti pozdně stalinistické represivní mašinerie. Teprve propuštění na svobodu v rámci amnestie pro politické vězně v roce 1960 a postupný návrat do veřejného života jej nasměroval ke stěžejní politické roli jeho života. Na příkaz prvního tajemníka ÚV KSČ a prezidenta Novotného byl bedlivě sledován Státní bezpečností. V letech 1964–1968 byl v pozici vědeckého pracovníka Historického ústavu Slovenské akademie věd konfrontován s neblaze proslulým „stranickým“ historikem Václavem Králem, jenž se na příkaz ÚV KSČ snažil zabránit publikaci jeho disertace *Svědectví o Slovenském národním povstání*. Návrat do vysokých mocenských pozic mu umožnil až étos Pražského jara, zprvu ve funkci místopředsedy Černíkovy vlády. Husák, profilující se původně jako centrista mezi progresivními a konzervativními frakcemi v KSČ a KSS, se po srpnové intervenci již orientoval na pozice normalizátorů. Vůči původně nedůvěřivému Brežněvovi, který jej stále vnímal jako kavárenského intelektuála, se prezentoval jako politik, který je schopen opět *stabilizovat* posrpnové Československo. V roce 1969 byl Husák zvolen do funkce prvního tajemníka ÚV KSČ, v níž měl nahradit již neakceptovatelného Dubčeka. Československá společnost, frustrovaná z porážky Pražského jara, byla opět vystavena systému prověrek, represí a denunciací v normalizačním „bezčasí“ trvajícím dvě dekády. Na sklonku 70. let se u Husáka (od roku 1975 působícího i ve funkci prezidenta republiky) projevil již značné zdravotní komplikace. Během listopadových událostí roku 1989 byl již stárnoucím, unaveným mužem, jenž svou rezignaci patrně uvítal. O dva roky později zemřel.

Nejvíce polemická je kapitola *Historiografie* sledující vývoj reflexe Husákovy osobnosti v historické vědě a publicistice druhé poloviny 20. století v souvislosti s proměnami jeho historické role (mytizace či demonizace jeho osobnosti ve střídaných, několikrát se opakujících variacích). Zde autor explicitně i latentně upozorňuje na příliš paralelní vývoj humanitních a sociálních věd ve vztahu k vývoji politickému, sociálnímu a kulturnímu a také ve vztahu ke změnám uvnitř politického systému, či k nastolení nového systému. Tento jev je symptomatický zejména pro autoritativní režimy, ovšem nikoliv výhradně. Proponenti nového politického systému ve snaze o získání legitimacy vytvářejí tlak na jednostranné negativní interpretaci předchozího systému a revidují jeho mytologii. Představitelé nového systému naopak generují novou mytologii, kterou koncipují jako součást nové legitimacy. Jsou si vědomi faktu, že historiografie jako součást kulturních

vozorců je státotvorná a mýtotočvná, ve zjednodušené podobě ovlivňuje nacionální étos a emoce společnosti a je silným instrumentem pro budovatele nových politických systémů. Pro ty je nezbytné ovlivnit interpretační rámce historiografie ve prospěch legitimacy nového zřízení. Tím však dochází k transformaci vědecké pozice části historiků (zejména v nedemokratických režimech, v nichž jsou limitovány občanské svobody a přístupy k informacím) do role politicko-ideologické. Je nesporné, že interpretační rámce empirických věd jsou a vždy budou ovlivněny epistemologickým polem a habitem, jelikož jsou nuceny reagovat na vývojové trendy „svého“ kulturního prostoru. Pokud je však interpretační rámec příliš ovlivněn hodnotovými soudy a tzv. názorovou interpretací, vzdaluje se tím kritériím vědecké práce. Po roce 1989 v historiografické reflexi normalizačního období dominovaly zprvu texty historiků, kteří byli po roce 1968 profesně deklasováni a ovlivněni normalizačními restrikcemi. *Husákovské bezčasí* podrobili bryskní kritice již v samizdatové či exilové literatuře. Jejich interpretace však byly ovlivněny subjektivními životními zkušenostmi, emocemi, vlastními hodnotovými soudy, resentimenty, jednostrannými závěry a potřebou bilance a účtování s Husákem, představujícím personifikaci normalizačního období. Z perspektivy lidské psychologie nebyl jejich přístup nepochopitelný, jeho důsledkem však byla preference subjektivismu nad nestranným a analytickým vědeckým přístupem. Ještě výraznější rozpaky vyvolává interpretace dvou normalizačních dekád historiky, kteří během Husákovy éry působili v akademických strukturách, a kteří v té době byli ve vztahu k režimu alespoň pro forma loajální.

Velmi pozitivně lze hodnotit autorovu analýzu a vývoj komplikované Husákovy osobnosti. Státník s nesporně vysokým intelektem, avšak s poněkud plochými emocemi vešel do dějin jako machiavelistický pragmatik. Autor jeho životopisu však upozorňuje, aniž se snaží o relativizaci jeho historické role, že podobná hodnotící kritéria lze aplikovat na většinu významných politiků a státníků nejen v českých, resp. československých dějinách. Rovněž části kapitol, které se vztahují k osobnímu životu někdejšího generálního tajemníka ÚV KSČ a prezidenta, jsou koncipovány čtenářsky atraktivním způsobem, aniž vykazují povrchní či bulvární rámec. Menší výtka, kterou bych vůči recenzované biografii vznesl, je příliš stručný popis některých významných událostí (např. protesty k prvnímu výročí okupace, perzekuce politické opozice v normalizačním období či informace o zahraniční politice Československa v „Husákově éře“).

K výše uvedeným událostem existuje sice množství případových studií, domnívám se však, že jim autor mohl věnovat více než jen několik vět. Jak lze lapidárně popsat závěrečnou bilanci? Poslední generální tajemník ÚV KSČ byl značnou částí československé společnosti vnímán jako kolaborant, což je hodnocení adekvátní. Faktem však je, že normalizační režim byl budován za přítomnosti okupačních sil světové supervelmoci. Kolaborantská garnitura, která během těchto dvou dekád udržovala status quo, se však pokoušela zabránit růstu moci konzervativních a ultralevicových skupin v KSČ, jejichž reprezentanti požadovali mnohem rozsáhlejší represe. Nelze také neuvést, že v historické paměti obyvatel českých zemí je Husák vnímán zcela odlišně než na Slovensku. Jeho pohřbu se zúčastnili mj. i slovenští ústavní činitelé (Ján Čarnogurský, František Mikloško), což by v západní části tehdejší federace bylo nemyšlitelné.

Penzum analyzovaných a využitých pramenů je výsledkem deseti let autorova výzkumu v archívech České a Slovenské republiky, Ruské federace, Spojených států amerických, ale i Kanady. Čerpal z osobního archivu Husáková „dvorního historika“ Viliama Plevzy, ale také z privátního archivu Husákovy rodiny. Zaznamenal narace někdejších ústavních činitelů a prominentních funkcionářů KSČ: Jana Fojtíka, Lubomíra Štrougala, Miloše Jakeše, Petera Colotky aj. Informační hodnota analyzovaných zdrojů je vskutku vyčerpávající. Výzkum v ruských archívech je však limitován řadou faktorů. Na rozdíl od badatelů z Maďarska, Německa a Polska, kteří mohou v Moskvě využít služeb pracovišť historických ústavů akademie věd svých zemí, českým historikům doposud podobné odborné zázemí chybí. Jelikož je však množství pramenů ve fondech ruských archívů stále nepřístupné, bude pokus o odstranění informačního deficitu úkolem dalších badatelů; autorových epigonů.

Michal Macháček si pro zpracování vědecké biografie zvolil osobu velmi kontroverzního státníka, který vykonával nejvyšší politickou, resp. ústavní funkci v mimořádně komplikovaném období. Vzhledem k relativně nepřilíh dlouhému časovému odstupu od jeho smrti jeho historická úloha stále způsobuje emocionální tenze a bouřlivé polemiky v části společnosti, zejména mezi pamětníky, jejichž vzpomínky na období normalizace jsou často ovlivněny vlastními životními osudy, subjektivními postoji a emocemi. Macháček si byl jistě vědom faktu, že badatel, jenž předloží první kompletní životopis Gustáva Husáka, bude vystaven značné kritické reflexi, a to nikoliv pouze ze strany historiků a publicistů, ale i pamětníků z řad laické ve-

řejnosti. Autor si stanovil nesnadný úkol. Nelze než konstatovat, že výsledek jeho práce lze považovat za velice zdařilý.

Lukáš Vaculík

TOMÁŠOVÁ, Veronika: *Evangelici na Těšinsku v tolerančním období (1781–1861)*. Český Těšín 2018, 331 s. ISBN 978-80-87340-03-5.

Po oddělení větší části Slezska v roce 1742 nezbylo v českých zemích mnoho oblastí s evangelickým osídlením. Na Těšinsku se protestanti udrželi hlavně díky Milostivému kostelu založenému na počátku 18. století v Těšíně. Proto se po vydání tolerančního patentu vytvořilo právě na Těšinsku značné množství tolerančních sborů. Veronika Tomášová se ve své knize rozhodla obsáhnout ono toleranční období, které se vyznačovalo nejen růstem počtu evangelických sborů, ale i větší veřejnou angažovaností protestantů díky pastorům a důrazu kladenému na vzdělání.

Autorka rozdělila svou práci tematicky, takže se postupně věnovala rané toleranční době, poté formování evangelické církevní správy a školství, náboženskému životu protestantů na Těšinsku, trnité cestě od tolerance ke zrovnoprávnění s katolickou církví a v neposlední řadě zrodu nacionalismu, protože s rozvojem protestantství nepochybně souvisel. Na počátku se Veronika Tomášová snaží popsat dopad vydání tolerančního patentu a hlavně postupný vznik tolerančních sborů na Těšinsku, takže věnuje samostatné podkapitoly sborům v Bílsku, Starém Bílsku, Javoří, Bystřici, Dolních Bludovicích, Komorní Lhotce, Visle, Drahomyšli, Ustroni, Holešově, Návsi a samozřejmě Těšíně. Už pro první kapitolu je příznačné, že do ní autorka vložila čtyři podkapitoly ve formě biogramů významných osobností, které se zasloužily o vznik konkrétních sborů. I v dalších částech se vždy objevují větší biogramy pastorů, kazatelů či jinak významných představitelů těšinského evangelického společenství, vždy v souvislosti s nějakou popisovanou událostí či jevem.

V kapitole o církevní správě se lze dočíst o jejím složení, vývoji, ale i povinnostech správců (superintendentů a seniorů) na podkladě takového pramene, jakým byla Instrukce pro superintendenty církevních sborů augsburského vyznání v c. k. dědičných zemích (1786). Je samozřejmě otázka, do jaké míry instrukce odpovídala skutečnosti, ale to už může být cílem jiného výzkumu. Evangelickému školství je vymezena rovněž samostatná kapitola a zahrnuje informace o jeho vývoji, podobě, učitelích, učebnicích apod. Zvlášť au-

torka pojednala o těšinském evangelickém gymnáziu a přešpurském lyceu. Z osobností protestantského školství vyzdvihla Jana Šliwku, ale to neznamená, že se nezmínuje o jiných učitelích a pastorech, např. Janu Kubiszovi, který zanechal zajímavé vzpomínky na výuku už ze svého dětství, nebo o pastoru Ondřeji Paulinim ml., autoru první polské učebnice náboženství na Těšinsku (1818).

Jednou z nejzajímavějších kapitol této knihy je pochopitelně *Náboženský život evangeliků na Těšinsku*. Nejloubežji totiž proniká do každodenního života věřících a věcí, které je obklopovaly z hlediska víry. Autorka například shrnula informace k evangelickým zpěvníkům od těch starších, německých, či Třanovského kancionálu, který byl na Těšinsku velmi populární a ve Visle byl používán ještě na počátku 20. let 20. století, až po první snahy o polské zpěvníky, jež byly motivovány podobným jednáním slovenských evangeliků. Vzhledem k popularitě *Cithary sanctorum* musel i Heczkův kancionál obsahovat řadu známých Třanovského písní přeložených do polštiny. Přestože byl polský zpěvník přijímán poměrně dlouho, byl logickým důsledkem jazykové skladby Těšinska a národního hnutí.

Veronika Tomášová si je dobře vědoma propojení nacionalismu s vývojem v protestantské církvi na Těšinsku a poslední dvě obsáhlé kapitoly věnovala v zásadě tomuto problému. V první se soustředila na náboženský vývoj od přelomového revolučního roku 1848, protože od něj se odvíjí postupné zrovnoprávnění evangelické konfese s jinými. Podrobně se autorka věnuje jednotlivým politickým událostem, v nichž vystupovali zástupci evangeliků a bojovali za svá náboženská práva. Cestu k rovnoprávnosti autorka logicky završuje podkapitolou o protestantském patentu z roku 1861. Zajímavé je však navázání kapitolou o zrození nacionalismu, která jako by do takové knihy nepatřila, ale na Těšinsku byly náboženství a národnostní hnutí velmi úzce provázány. Právě protestantští představitelé se stali nejvýznamnějšími bojovníky nejen za náboženská práva, ale ruku v ruce i za práva národnostní. Proto se zde nachází nejvíce biogramů, např. Jana Winklera, Pawła Stalmacha, Andrzeje Kotuly, Andrzeje Cinciaty, Arnošta Plucara, Adolfa Kolatschka aj. I František Palacký našel své místo v řadě podkapitol. Z hlediska národnostního hnutí by asi bylo přirozené propojit šířící se protestantský racionalismus, jímž se autorka zabývá v kapitole o náboženském životě, s potřebou najít si „víru“ v něco jiného, tzn. národ, či spíše v ideologii nacionalismu. Studenti, kteří procházeli racionalistickou výchovou na těšinském

gymnázium a vyšších stupních, cítili velkou potřebu po duchovnu, jaké znali ze svého dětství, ze svých rodin. Toto duchovno evangelická víra ztratila racionalismem. Katolickou víru to potkalo samozřejmě taky, ale později a v menší míře (míněno na Moravě nebo na Těšínsku, ne tak docela v Čechách).

Veronika Tomášová připravila ucelenou syntézu dějin evangelické církve na Těšínsku ve složitém období tolerance. Využila k tomu velké množství dostupné literatury, v níž nescházejí klasická díla k dějinám protestantství na Těšínsku (Biermann, Michejda, Patzelt, Melmuková, Wagner aj.), ale i různé menší příspěvky, všeobecné práce k dějinám protestantství a daného období, zejména k revolučním událostem roku 1848, k církevním dějinám, nacionalismu, jazykovým otázkám apod. Pochopitelně nepracovala pouze s literaturou, ačkoliv i jen shromáždění útržků různých zpráv v knihách a člancích a jejich ucelené podání je chválné, ale vše doplnila výzkumem pramenů, hlavně ve stěžejní Tschammerově knihovně a archivu, Moravském zemském archivu, Zemském archivu v Opavě či Archivu der Evangelischen Kirche in Österreich, tištěných pramenů a tisku, např. Česko-bratrského hlasatele, Evanjelického církevníku, Gwiazdki Cieszyńské, Květů atd. Rozličné paměti, vzpomínky a životopisy dodaly knize krásný vyprávěcí ráz a účinně podkreslily dobovou mentalitu a každodennost. Text je proložen množstvím černobílých i barevných obrázků, několika tabulkami a na závěr lze rovněž najít pár tabulek – k přirozené měně, počtu konfirmantů, komunikantů a celkově věřících z let 1846, 1848 a 1860, navíc seznam superintendentů, seniorů a přehled pastorů evangelických sborů na Těšínsku v daném období.

Radek Lipovskí

PINDUR, David: *Domus orationis : Farní chrám sv. Jana a Pavla v Místku v proměnách staletí*. Frýdek-Místek: Římskokatolická farnost Místek, 2017, 351 s. ISBN 978-80-270-2227-4

Z poměrně velkého počtu sakrálních staveb v českých zemích se jen několik málo z nich může pyšnit samostatnou vědeckou monografií věnovanou dějinnému, respektive stavebně-historickému vývoji. V loňském roce se této pozornosti dočkal i jeden z nejvýznamnějších umělecko-historických objektů ve Frýdku-Místku, kostel svatého Jana a Pavla. Chrám, který vzbuzoval obdiv a přitahoval pozornost již během výstavby, tvoří od druhé poloviny 18. století centrum místecké farnosti. Pochvalně se na jeho adresu krátce po dokončení vyjádřil dokonce císař Josef II.

při návštěvě města dne 24. srpna 1779. Prohlásil, že je škoda, že se tak krásný kostel nachází v tak malém místě (s. 97). Dluh na poli publikačním kostelu splatil historik David Pindur, který se se dlouhodobě zabývá církevními dějinami a na téma náboženského života ve Frýdku-Místku, mimo jiného, publikoval již řadu studií.¹ Jak ovšem sám autor v úvodu předeslal, hlavním cílem nebylo nahlížet na stavbu z hlediska umělecko-vědeckého, ale podat *širěji koncipovaný diskurz v kontextu dlouhodobého vývoje farního společenství a významu stavby pro něj v jednotlivých historických etapách*.

Text knihy je členěn do jednotlivých kapitol dle chronologického hlediska, a to od 30. a 40. let 18. století, tedy doby předcházející vzniku chrámu, až do současnosti. Historický exkurz do života místecké farnosti začíná za působení děkana Kristiána Josefa Antonína Paška, který se zasadil o zvelebení místeckých kostelů a na závěr svého života podpořil myšlenku výstavby nového chrámu poměrně vysokým finančním odkazem. Z celé řady dalších místeckých duchovních výrazně vyčnívá osobnost Františka Josefa Čejky, a to nejenom pro jeho aktivity spojené se stavbou nového svatostánku, ale také pro neutuchající činnost a péči o farnost, respektive děkanát jak po stránce materiální, tak i duchovní. Čejka vedl s představiteli města Místku vytrvalý boj o povolení stavby nového chrámu na uvolněném místě, které vzniklo po požáru stodol místeckých měšťanů v roce 1762, neboť stávající dva kostely již nevyhovovaly z kapacitních důvodů. Jeho snaha byla nakonec završena úspěchem a rok po vypuknutí ničivého ohně byl položen a posvěcen základní kámen chrámu. Autor vedle popisu průběhu celé stavby vylíčil také způsob jejího financování či přístup měšťanů k celé záležitosti.

Následující kapitola je věnována bohaté vnitřní výzdobě chrámu pořízované po jeho dostavbě, včetně obsáhlého výčtu donátorů pocházejících nejen z řad místeckých farníků. Zajímavá je rovněž zmínka, že Čejka se nestal pouze iniciátorem a hybatelem celé

¹ Výběrově PINDUR, David: *Barokní mecenát severomoravských měšťanů na příkladu manželů Vidomusových z Místku*. In: Sborník Státního okresního archivu Frýdek-Místek, 9. Frýdek-Místek 2008, s. 80–110; TÝŽ: *Bazilika Navštívení Panny Marie ve Frýdku. Bazylka Nawiedzenia Marii Panny we Frydku*. Český Těšín 2011; TÝŽ: *Počátky kostela Všech svatých v Místku : Sonda do života severomoravské farnosti v období baroka*. Frýdek-Místek 2009; TÝŽ: *Světla a stíny barokní církve ve Slezsku. Frýdecké arcikněžství v letech 1654–1770 : Struktury, procesy, lidé*. Studie o Těšínsku, 22. Český Těšín 2015.

stavby, ale dokonce některé předměty v interiéru nesou otisk jeho ruky. Ostatně, zálibu v pozlácování nechal vyniknout již během svých kooperátorských let především v kostele Všech svatých v Místku. Dokladem barokní zbožnosti a festivity je rovněž vyličení slavností, které se odehrály v souvislosti s ustanovením kostela sv. Jana a Pavla na farní. Bez zmínky nezůstaly ani významné návštěvy, které chrám poctily svou přízní, mezi jinými i již zmiňovaný císař Josef II. Kapitolu symbolicky uzavírá smrt významné osobnosti místeckého děkanátu Františka Čejky.

Ve vyličení osudů chrámu sv. Jana a Pavla, potažmo místecké farnosti pokračuje autor chronologicky dále Čejkovými nástupci, z nichž největší pozornost zasluhuje děkan Ignác Vincenc Jeresues Kajetán Uhlář, syn hukvaldského hejtmána Martina Uhláře. Jakožto Čejkův následovník plně dostal svému poslání a dále zušlechťoval interiér i exteriér chrámu, včetně jeho okolí. Musel se ale rovněž vypořádat s nepříjemnými událostmi, například poškozením kostela silnou bouřkou a následným požárem v roce 1794. Škody se podařilo v poměrně krátkém čase napravit, především přispěním samotných farníků. Aktivní zůstal děkan Uhlář až do svého odchodu na nové působiště v Budišově nad Budišovkou roku 1799.

Ani za dalších duchovních správců nezůstal chrám svatého Jana a Pavla opomíjen a byl pilně zvelebován. Je nutno podotknout, že patrocínium zastáncům proti nečasů, blesku a krupobití kostel neochránilo před touto nepřízní počasí. Naopak bouře a vichřice způsobila nemalé škody, včetně ulomení špiče na věži v roce 1813. Při její opravě byl vložen do báně pamětní spis líčící nejen poměry ve farnosti, ale také v městečku a v celé zemi. Jeho doslovná citace zaujme také vyličením kontribuce kostelního stříbra za napoleonských válek. Do vypuknutí první světové války v roce 1914 prošel farní kostel ještě mnohými menšími či většími stavebními úpravami a opravami či zvelebením interiéru. Dotýkala se jej také transformace společnosti a její modernizace, a s ní související jevy. Autor rovněž neopomněl vystihnout změny v církevní organizaci nebo se například zmínit o existenci místeckých katolických uskupeních.

Posledních sto let v dějinách farního kostela vyličených v závěrečné kapitole ovlivnily mimo jiné jak obě světové války, tak rozsáhlé stavební úpravy města. Citelně do farního života zasáhly například rekvizice zvonů či válečné půjčky. Období první republiky přineslo závan modernizace v podobě elektrického osvětlení, odvodnění kostela a jeho napojení na kanalizaci či generální opravu interiéru. Autor poukázal i na aktivní zájem Státního památkového úřadu pro

Moravu a Slezsko o farní kostel sv. Jana a Pavla. Ten například usiloval o ponechání dvou barokních skříní v kostele, ačkoliv arcibiskupská konzistoř schválila jejich prodej. Nejen do historie města, ale také do dějin chrámu se zapsaly urbanistické změny Frýdku-Místku v 60. a 70. letech 20. století. Do areálu kostela byly přemístěny drobné sakrální objekty z městských částí zničených demolicemi. Okolí chrámu muselo ustoupit stavbě mezinárodní komunikace Vídeň – Varšava (dnešní E 462) a přilehlé křižovatce. Bezprostřední blízkost frekventované silnice a výstavba šestnácti-podlažních věžových domů bezpochyby změnilly tvář tohoto dříve malebného koutu města.

Za textovou částí následují tři kapitoly věnované fotografickému zobrazení chrámu objektivem Miroslava Lyska, Martina Kleinwächtera a Ivany Bužkové. Zachycení exteriérů, interiérů, ale také farního života umožňuje čtenáři vytvořit si i vizuální představu o předkládaném tématu. Obrazový doprovod samozřejmě nechýbí ani v předchozích textových částech, ať se jedná o dobové fotografie, pohlednice, či ukázky z pramenného materiálu a podobně. Odborný ráz publikace podtrhuje obsáhlý poznámkový aparát a seznam použitých pramenů a literatury. Na závěr nechybějí ani textové přílohy, konkrétně seznam duchovních správců farnosti Místek od založení kostela sv. Jana a Pavla a inventář vybavení chrámu z roku 1869, jmenný a místní rejstřík a resumé.

Předkládaná publikace podává detailní obraz o jednom z nejdůležitějších místeckých svatostánků a o zdejších farním životě. Úkolu zachytit osudy kostela sv. Jana a Pavla v proměnách staletí se s pečlivostí jí vlastní zhostila osoba vskutku povoláná, vykazující dlouhodobý zájem o problematiku církevních dějin a znalost regionu. I díky své erudici mohl autor zasadit události lokálního charakteru do širšího kontextu a umožnit čtenáři zajímavý pohled do života místecké farnosti. Svůj výzkum postavil především na velkém množství archivních materiálů z několika paměťových institucí, byť neopomněl reflektovat ani dosud publikované studie k tématu i práce obecnějšího zaměření. Přínosné je rovněž zveřejnění celků nebo částí z nejdůležitějších pramenných materiálů souvisejících s dějinami kostela sv. Jana a Pavla, jež autor doprovodil bližším vysvětlením či je zasadil do souvislosti. Detailnímu zpracování historie jedné z nejvýznamnějších místeckých staveb lze stěžejně něco vytknout. Zbývá jen doufat, že se podobného zpracování dočkají i další významné objekty v regionu, jež dosud zůstávaly stranou pozornosti.

Lenka Nováková

NOVOTNÝ, Miroslav – VEBER, Tomáš: *Bohomluvcí, vlastimilové, těšitelé: Výchova a vzdělání duchovních v českobudějovické diecézi v letech 1803–1850*. Praha: Vyšehrad, 2016, 256 s. ISBN 978-80-7429-885-1.

Dvojice autorů z Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích Miroslav Novotný a Tomáš Veber vydali v roce 2016 publikaci věnovanou výchově a vzdělávání katolických duchovních v jihočeském regionu v průběhu první poloviny 19. století. Svým dílem se pokusili vyplnit bílé místo české historiografie, která postrádá moderně koncipované zpracování přípravy duchovních, resp. dějin institucí, jež zajišťovaly výchovu kněžského dorostu ve sledovaném období. Téma zpracované dvojicí jihočeských autorů lze tedy označit přizvisky opomíjené a nedocenené, ačkoliv katoličtí duchovní představovali – nejen v jihočeském regionu – v průběhu první poloviny 19. století nepočtenější část jazykově české intelektuální vrstvy.

Na příkladu českobudějovické diecéze je v publikaci sledováno vytváření několika generací katolických kněží, jejich role a místo v životě české společnosti první poloviny 19. století. Autoři se přitom snaží nalézt odpovědi na otázky, z jakého prostředí pocházeli muži, kteří si zvolili poslání duchovního pastýře, kudy se ubírala jejich cesta k duchovenské službě a jaká očekávání a prostředky spojovali s naplněním svého kněžského povolání.

Časově je zájem autorů koncentrován do období let 1803 a 1850. První časový údaj je spojen s počátky studia teologie v jižních Čechách, konkrétně se zahájením teologických studií v semináři v Českých Budějovicích, jenž byl v jihočeském středisku založen ve stejném roce jako místní filozofické lyceum. Rokem 1850 se pak uzavírá první etapa vývoje českobudějovického semináře, kterou autoři spojují s úmrtím třetího českobudějovického biskupa Josefa Ondřeje Lindauera. Pro čtenáře je poněkud škoda, že se tohoto zdůvodnění dočká až na straně 163.

Autoři správně poukazují na to, že studium teologie v semináři představovalo vyvrcholení poměrně dlouhé cesty ke kněžské kariéře. Zájemci o ni museli před příchodem na seminář absolvovat studium na pěti-, popř. šestiletém gymnáziu (v jihočeském regionu ve sledovaném období k dispozici gymnázia v Českých Budějovicích /od 1761/, Písku /od 1778/, Jindřichově Hradci /1807/ a Klatovech /1811/). Absolventi gymnázií pak museli navštěvovat ještě dvouletá propedeutická studia, což jim umožňovalo lyceum otevřené roku 1804 v Českých Budějovicích. Výklad tedy správně nezahrnuje jen teologický seminář, ale adekvátní prostor je vyhrazen i jihočeským gymnáziím a českobudějovickému lyceu.

První polovina 19. století vystupuje v anotovaném díle jako období pokračování procesu proměny výchovy a vzdělávání duchovních, do něhož razantně vstoupil již Josef II. zřízením generálních seminářů v roce 1783. Tyto instituce, jakkoliv měly jepičí život (1783–1790), sehrály podle autorů důležitou roli i v následujících desetiletích, neboť z nich vyšla vlivná skupina kněží, kteří pak zásadně ovlivnili charakter diecézních teologických učilišť. Kněží byli nově vedle církve oddáni rovněž (resp. především) státu, stali se důležitým nástrojem prosazování zájmů státní moci.

Zajímavé jsou závěry autorů vycházející z rozboru skladby českobudějovických seminaristů. Nepřekvapí, že většina z nich pocházela z českobudějovického regionu a absolvovala místní gymnázia a lyceum. Uvedené ovlivnilo i sociální skladbu seminaristů, jejichž většinu představovala mládež původem z rodin zemědělců a řemeslníků. Autoři to zdůvodňují tím, že pro tyto sociální vrstvy představovala duchovní kariéra nejspolehlivější prostředek sociálního avansu. Provedený rozbor etnické skladby seminaristů vcelku potvrdil, že pocházeli z jihočeského regionu. Zhruba tři čtvrtiny seminaristů pocházely z českojazyčného prostředí, což se odrazilo také v seminární výuce. Zde se od školního roku 1811/1812 prosadil český jazyk, jenž se až do konce sledovaného období těšil zároveň značné podpoře jak ze členů pedagogického sboru, tak i vrcholných představitelů církve v regionu – biskupů. Českobudějovický seminář v díle vystupuje jako významné středisko českého národního hnutí v jihočeském regionu.

Kvitovat lze zařazení biogramů vybraných duchovních (někdejších studentů jihočeských škol, kteří se nakonec dočkali vysvěcení za kněze). U českých osobností přitom autoři upozorňují na jejich angažmá v národně-buditelských aktivitách, které je odlišovalo od jejich německých protějšků. Rovněž v tomto případě by bylo vhodnější osvětlit čtenářům v úvodu okolnosti výběru a vůbec zařazení poměrně značného počtu biogramů ve formě exkurzů (celkem 28), jež se linou knihou jako pomyslná červená nit. Zvolený přístup je patrně i důvodem toho, proč se některé informace v knize opakují na více místech (např. podmínka absolutoria gymnázií a lycea pro vstup do semináře).

Posuzovanou práci považují rozhodně za dílo, jež rozšiřuje naše znalosti o formování (jihočeského) duchovenstva, resp. inteligence v první polovině 19. století. Zároveň obohacuje českou historiografii dějin vzdělanosti sledovaného období (gymnaziálního, terciárního a teologického vzdělávání) i pomáhá k odhalení okolností formování české národní společnosti v této době. Vedle erudice obou autorů, pečlivého a originálního přístupu tomu napomohly i solidní heuristika a široká paleta využitých odborných histo-

rických děl, která neopomenula nejaktuálnější práce ať už s přímou vazbou ke zvolenému tématu, nebo ty věnované problémům širší povahy.

Petr Kadlec

HANIČÁK, Ondřej – KOLÁŘ, Ondřej (eds.): 140 let Matice opavské. Vybrané kapitoly z dějin české národnostní emancipace ve Slezsku. Opava 2017, 164 s. ISBN 978-80-86887-24-1.

V roce 2017 si připomínala významná osvětová instituce Matice opavská (dnes slezská) kulaté výročí 140 let od svého založení. V rámci připomenutí tohoto jubilea se na půdě Slezského zemského muzea uskutečnila „maticí“ výstava, jejímž vrcholem byl workshop, z jehož příspěvků vychází předkládaná publikace. Ta je tvořena nejprve úvodními slovy předsedkyně Matice slezské Jany Novotné Galuszkové, ředitelky Slezského zemského muzea Jany Horákové a za autory Ondřeje Haničáka. Jádrem knihy pak tvoří osm příspěvků, které se věnují danému tématu z několika úhlů. Čtenář je tak obohacen nejen o informace týkající se vzniku a dějin tohoto spolku, ale nahlédne rovněž do tajů vybraných druhů osvětových a vzdělávacích činností a to vše v širších společenských souvislostech.

To, že Matice opavská není v této knize vnímána omezeným prizmatem vlastních dějin, potvrzuje první kapitola, jejíž autorkou je Andrea Pokludová, která se svým příspěvkem pustila do úskalí vzniku českých spolků, tedy i těch maticích, do procesu formování občanské společnosti. Její text se nejprve zaměřuje na národnostní rozložení jednotlivých skupin obyvatelstva v regionu a rovněž v samotné Opavě a jejich národnostní uvědomění. Podstatná je část věnující se jazykové nerovnoprávnosti a především místnímu tisku, jak německému, tak českému, který se stal základním médiem pro širší čtenářskou obec. Dále se autorka věnuje spolkové činnosti v oblasti a problematice utváření Matice opavské, jejím hlavním představitelům i specifickým českého národního hnutí na Opavsku, a jeho vazbám na vzdálenější centra, především na český živel v Olomouci. Závěr velmi zdařilé kapitoly se věnuje samotné existenci a činnosti nejen české Matice opavské, ale rovněž německému Nordmark, a to jak z pohledu finančního zajištění a teritoriální působnosti, tak samotné podstaty činnosti.

V další kapitole se Jaromíra Knapíková stručně věnuje celkové historii matice od jejich skrovných počátků, přes vzešup prvorepublikového období až po období druhé světové války. Autorka zabývající se dlouhodobě dějinami Matice opavské, tak čtenáři představuje základní mezníky z dějin této organizace,

čímž umožní čtenáři podstatný informační základ, důležitý pro snazší vnímání dalších částí knihy, které se věnují dílčím otázkám z dějin maticí činnosti.

Třetí příspěvek Lumíra Dokoupila představuje Rudolfa Hillova, zakladatelskou osobnost Matice opavské a to především z pohledu jeho profesní a osvětové činnosti, od pracovních počátků v Olomouci po působení v Opavě, kde tento brušperský rodák nastoupil jako redaktor Opavského týdeníku a aktivně se zapojil do činnosti různých opavských spolků a institucí, mezi něž patřily například sbor Křížkovský (sólista), Centrální záložna (člen správní rady), významně se podílel na činnosti opavské Besedy a především byl výrazným členem Matice Opavské, ve které působil od svého příchodu do Opavy celých šestnáct let.

V následující kapitole Olga Šrajerovalá čtenáři předkládá text věnující se kinematografické činnosti slezských matic, tedy Matice opavské a Slezské matice osvěty lidové v meziválečném období. Jelikož se jedná specifickou činnost, u které nebylo, s ohledem na dobu kterou se text zabývá, zřejmé, zda se jedná o činnost podnikatelskou, kulturní, nebo jinou, autorka vhodně předkládá v úvodu textu vývoj dobové legislativy a podmínek maticí činnosti ve vztahu ke kinematografii i vztah státních úřadů k tomuto způsobu osvěty. Poté již následuje samotný popis provozu kinematografů a činnosti kin v direkcii obou zmíněných matic, které si rychle uvědomily, že se jedná o vynikající osvětový prostředek působící zábavnou formou na větší množství obyvatel.

Nástrojem k podpoře vlastní ekonomické samostatnosti a zároveň k lepší kulturně vzdělávací činnosti byla maticí knihtiskárna. S osudy tohoto maticího podniku nás seznamuje Jiří Šil, od počátku, kdy se tiskárna musela vypořádat s několika závažnými problémy, jako například se sháněním vlastní budovy, počáteční špatnou pověstí, vysokou fluktuací zaměstnanců a dohledem úřadů, až po období prosperity, které nastalo po roce 1918, kdy se z tiskárny stal prosperující a ze strany českých institucí a místních úřadů vyhledávaný tiskárenský podnik, který byl v roce 1931 rozšířen o pobočku v Karvině. V závěrečné části příspěvku se Šil věnuje období po roce 1938, které nasměrovalo tento maticí podnik k zániku, což bylo způsobeno obsazením československého pohraničí německou armádou. Tiskárna sice nadále krátce fungovala pod dohledem dosazeného komisařského vedoucího, ale již na sklonku roku 1940 bylo rozhodnuto o likvidaci firmy, která oficiálně skončila ke konci roku 1942. Po konci války se bývalé vedení tiskárny pokusilo o její obnovu, což se po právní stránce podařilo, ale podmínky pro zahájení výroby nebyly do roku 1948 nastaveny. Za

změněných poměrů byla firma akcionáři opět poslána do likvidace a ta byla ukončena v roce 1958, o dva roky později byla firma vymazána z evidence podniků.

V následujícím příspěvku se Zdeněk Jirásek zabývá proměnou slezské ideje ve vztahu k matiční činnosti po druhé světové válce. Zatímco v období do roku 1914 a rovněž za první republiky byla Matice opavská v podstatě obranářským spolkem, ať již proti německému či polskému nacionalismu a jejich agitační činnosti, po roce 1945 tito pomyslní nepřátelé zmizeli. Téměř všechno německé obyvatelstvo bylo vysídleno a rovněž vztahy s Polskem byly do roku 1948 pod „vlnou sovětského přátelství“ urovnány. Autor se tak snaží nastínit, jakými směry se činnost Matice opavské po roce 1945 ubírala, zejména v reakci na dobovou politickou situaci. Rozebírá stránku angažovanosti matičních členů při snahách o získání částí území bývalého německého Slezska, matiční vydavatelskou, osvětovou a propagandistickou činnost.

V předposledním příspěvku Ondřeje Haničáka je představena škála pramenů k dějinám Matice slezské ve sbírkách Slezského zemského muzea. Jelikož jádro písemných pramenů k dějinám této matice se nachází zejména ve fondech Zemského archivu v Opavě, opatruje muzeum především sbírkové předměty, spravované v rámci umělecko-historické, etnografické, archeologické, historické části sbírek a rovněž v muzejní knihovně. Autor popisuje, jaké předměty byly do jednotlivých částí sbírek zařazovány, přičemž se zaměřuje na ty, které byly dříve součástí Muzea Matice opavské. Na závěr svého textu pak hodnotí fyzický stav těchto sbírek a možnosti jejich využití.

Autorem závěrečného příspěvku je Vlastimil Kočvara, dlouholetý činovník Matice slezské, který si vzal za úkol nastínit činnost této matice krátce po roce 1989. Svůj výklad, z důvodů širších souvislostí, začíná již na přelomu 60. a 70. let, načež se vrací k obnovení této matice po listopadových událostech roku 1989, kdy vznikl přípravný výbor Matice slezské, jehož vznik byl iniciován zejména matičními členy z před-normalizačního období. Kočvara se dále věnuje legislativnímu postavení Matice slezské za nových poměrů a vybraným aspektům její činnosti, mezi které můžeme řadit zejména snahu opětovně do myslí obyvatel navrátit pojem Slezsko, jako jednu ze základních teritoriálních částí Československa, což bylo doprovázeno rozsáhlou vzdělávací a propagandistickou činností. Autor se v další části textu věnuje vybraným aspektům matiční činnosti, mezi které můžeme řadit snahu o zřízení univerzity v Opavě, zemské uspořádání Československa, podíl této matice na tom, že součástí státního znaku je rovněž znak Slezska a jiné aktivity z činnosti Matice slezské počátku 90. let.

Kniha, přestože je tvořena tematicky různorodými příspěvky, utváří vcelku komplexní soubor informací k dějinám Matice slezské a jejím předchůdcům, spolu se základními liniemi matičních aktivit v závislosti na jednotlivých etapách existence této organizace a intenzitě matiční činnosti. Z hlediska jednotlivých příspěvků není knize co vytknout, výběr kvalitních autorů zaručil příjemné počtení, avšak v závěru knihy mohla být formou krátkého textu nastíněna současná situace Matice slezské včetně její dnešní činnosti. Pokud měla být publikace určena širší čtenářské obci, současnost v ní chybí, a to i přesto, že se jedná o výstup ze stejnojmenného workshopu, dílem vzniklý také za spoluúčasti Slezského zemského muzea. Publikace, která by dle mého názoru měla sloužit také k propagaci samotné organizace, má z tohoto pohledu značné mezey. Přesto se jedná o velmi zdařilý počín.

Lukáš Lisník

SCHÖNBORN, Eleonore: *Život se nedá plánovat : Osud v pohnutých časech.* Praha: Academia, 2018, 320 s. ISBN 978-80-200-2790-0.

Po vzpomínkových knihách s českým prostředím spjatých šlechticůn Cecilie Sternbergové (*Cesta : paměti české aristokratky / 1996/*) a Terezy Schwarzenbergové (*Má cesta zpátky do života: vyznání lékařky / 1996/*) se díky pražskému nakladatelství Academia, které si v edici Paměť předsavzalo vydávat memoáry lidí žijících v neklidném 20. století, dostává do rukou překlad německy psaných vzpomínek rakouské aristokratky Eleonore Schönbornové (1920).

Kniha sepsaná Adí Fischerem na základě rozhovorů s hraběnkou Schönbornovou a členy její rodiny (*Das Leben lässt sich nicht planen: ein Schicksal in bewegter Zeit / 2011, přepracováno 2016–2017/*) zaznamenává značně strážlivou a věcnou formou události hraběnčina života od narození po žhavou současnost. Hraběnčin život předurčilo již dětství vnárodnostně smíšeném česko-německém prostředí moravského venkova. V obci Račice, vzdálené zhruba deset kilometrů od Vyškova, vyrůstala brněnská rodačka a blízká příbuzná místních cukrovarnických rodin Skutetzských a Schoellerů pod vlivem otce pocházejícího ze šlechtické rodiny Doblhoffů, který se i po rozpadu rakousko-uherské monarchie hlásil k rakouskému národu a nikdy nezapřel svou příslušnost k Rakousku. Eleonora Schönbornová, přezdívaná blízkými Lory, se těžce vypořádávala s rychle postupující otcovou chorobou (roztroušená skleróza) a jeho předčasnou smrtí na počátku 30. let 20. století. Zklidnění v jejím životě nepřineslo po intermezzu na německých školách v Brně a Děčíně-Podmoklech ani studium na dív-

čím gymnáziu v rakouském Štýrském Hradci. Anšlus Rakouska v březnu 1938 a hektické období směřující k podepsání mnichovské dohody a odstoupení pohraničí také mladou maturantku (1939) přinutily vnímat zůstující se rozpory mezi Čechy a Němci. Eleonor Schönbornová se sice jako Rakušanka, kterou se po celý svůj život cítila být, proti nacismu (stejně jako ostatní členové rodiny) ostře vyhranila, rozhodně se však pro svou výchovu a rodinné prostředí (na rozdíl od bratra, který absolvoval české školy a rozhodl se žít v Čechách kvůli svému zaměstnání v rodinném cukrovaru, který měl převzít) necítila pro-česky. Po absolvování povinného ročního pobytu na selské usedlosti hraběnky Lerchenfeldové roz. Thunové v Köferingu v blízkosti bavorského Řezna vedla Schönbornová šumavské hospodářství hraběte Benigni na zámku Horní Chlum nedaleko Sušice, díky čemuž se vyhnula totálnímu nasazení v některé z četných pro Říši fungujících zbrojovek.

Zlomovým bodem se pro Eleonor Schönbornovou stalo osudové setkání s hrabětem Hugem Damiánem Schönbornem (1916–1979), za kterého se po tříměsíční známosti na počátku února 1942 v Praze na Malé Straně v kostele Pražského Jezulátka (kostel Panny Marie Vítězné a svatého Antonína Paduánského) provdala. Přestěhování na zámek Skalka nedaleko Litoměřic, který však hraběnce Schönbornové s ohledem na nadcházející události nikdy nepřirostl k srdci, prožívala, stejně jako celou druhou světovou válku, bez manžela, který se mezitím jako příslušník německého wehrmachtu účastnil bojů na východní (Stalingrad, SSSR) i západní (Francie, Belgie) frontě, kde se dal do služeb britského vojska. Eleonor Schönbornová byla mezitím, co se její manžel nacházel v zahraničí, společně s ostatními příbuznými a se dvěma dětmi, Philippem (1943) a Christophem (1945), vyhnána ze zámku Skalka, který nejprve obsadili a vyplundrovali vracející se ruští vojáci a následně jej vyvlastnili Češi. Hořkou pilulku pak pro autorku vzpomínek představovala v důsledku špatného zacházení Čechů s Rakušany a Němci bezprostředně po ukončení bojů druhé světové války (*Rusové byli menší zlo, mnohem horší byli Češi*) naprosto zbytečná a předčasná smrt matky, která zemřela na konci června 1945 po vyhnání z domova v jedné z pražských nemocnic *na podvýživu, neléčený průjem a na hoře a zoufalství*.

Odchod z Československa znamenal pro hraběnku Schönbornovou a její děti změnu vlasti a domova. Pobyt na zámku Breiteneich v dolnorakouském okrese Horn však rodina (stále bez otce, který se po odmítnutí práce v prestižním mezinárodním časopise léčil z žaludeční choroby a otevřené tuberkulózy) brzy vyměnila,

nejprve za Štýrský Hradec, kde našli útočiště u hraběnčiny starší sestry, a následně za město Bludenc a obec Schruns v oblasti vorarlberského lyžařského střediska Montafon, kde si časem díky hraběnčině pracovitosti postavili vlastní dům. Dlouhodobé odloučení partnerů, omezené kvůli změně povahy hraběte Schönborna v důsledku léčby pouze na příležitostná setkání, vedlo společně s jeho mimomanželskými vztahy ke krachu manželství a následnému rozvodu. Ve snaze zabezpečit rodinu, která se mezitím rozrostla o dceru Barbaru (1947) a syna Michaela (1954), začala hraběnka Schönbornová pracovat v textilní firmě Getzner v Bludenci, kde se jako sebevědomá žena časem vypracovala na post marketingové ředitelky. Odchod do penze znamenal pro hraběnku Schönbornovou zapojení se do samosprávy ve Schrunsu a činnost v místním spolkovém životě.

Kniha Eleonor Schönbornové, doplněná v závěru o medailony jejich dětí (Philipp – umělec a fotograf, Christoph – kardinál a vídeňský arcibiskup, Michael – herec a Barbara – terapeutka), je ve své celistvosti osobním svědectvím o podstatné části 20. století. Hraběnka Schönbornová se postupně vypořádává se zásadními milníky svého dlouhého života (letošního roku oslavila 98. narozeniny), které svým osobitým způsobem spoře a strážlivě komentuje. Pro ženu-aristokratku, která vyrostla v myšlenkovém světě zaniklé rakousko-uherské monarchie, jejímuž odkazu zůstala kvůli své prorakousky zaměřené výchově celý svůj život věrná, je téměř nemožné vcítit se do mentality českého národa a sledovat její proměny v meziválečném a poválečném Československu. Kritickým bodem hraběnčiných vzpomínek se tak v tomto duchu stává živelný i organizovaný odsun Němců po druhé světové válce, trauma ze smrti matky a vyhnání (vysídlení) z Československa. Eleonor Schönbornová, která ve svých vzpomínkách neváhá v duchu ověřeného hesla *svůj k svému* přiznat, že několikrát v životě využila k vyřešení své mnohdy svízelné situace kontaktů z aristokratických kruhů, se s německým odsunem nikdy nesmířila. Za vše hovoří slova, kterými poválečný odsun po uplynutí několika desetiletí hodnotí: *Ale jak chce někdo nahradit tři miliony Němců? Jejich znalosti, jejich schopnosti, jejich lásku k zemi? To prostě nejde. Když se to provede tak, jak to udělali Češi, vzniknou hluboké, téměř nezhojitelné rány. Nyní – po sedmdesáti letech – mnozí pochopili a částečně připouštějí, že vyhnání byla mezinárodněprávní, politická, a především hospodářská chyba. Ale už je pozdě...* (s. 132). Autorčin jednostranný pohled na otázku odsunu je silně ovlivněn vlastními negativními zkušenostmi a osobním prožitkem. S podobně osobním zaujetím líčí Eleonor

Schönbornová také svou profesní kariéru v textilním průmyslu se snahou prosadit se a vyniknout v oboru. Zajímavý exkurz do genderové problematiky nenechá nikoho na pochybách, že Eleonor Schönbornová představuje odvážnou a sebevědomou ženu, která se jako „svobodná“ matka dokázala sama postarat o čtyři děti, uplatnit se v zaměstnání na vedoucí pozici, zabezpečit rodinu a postavit dům.

Vzpomínkový text hraběnky Schönbornové je doprovázen množstvím fotografií a doprovodných textů podávajících informace biografického a místopisného charakteru. Součástí knihy je také jmenný rejstřík a genealogické přehledy Doblhoffů, Skutetzských a Schönbornů.

Kamil Rodan